

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ СМЕРТІ В ЛІРИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті з'ясовано семантику образів, які є художньою реалізацією концепту смерті у ліричних творах Т. Шевченка. Асоціативно пов'язані та протилежні образи, які складають семантичне поле означеного концепту, увиразнюються паралелями з архетипно-міфологічною образністю, народнописемними мотивами та фольклорною символікою. Зроблено висновок, що виявлення асоціативних образно-сміслових варіантів втілення концепту смерті через міфопоетичну модель світу підтверджує багатогранність ідіосфери автора, збагачену через національний та світовий культурний досвід.

Ключові слова: концептосфера, міфологізм, асоціативна образність, символ.

Постановка проблеми. Концептуалізація світу в художньому тексті неможлива без врахування специфіки індивідуально-авторського способу сприйняття дійсності (авторської картини світу), оскільки це дозволяє простежувати в художньому тексті світоглядні позиції, актуальні та аксіологічно важливі і для читача, і для культурно-історичного дискурсу. У світлі когнітивної теоретичної парадигми художній текст осмислюється як складний знак, що виражає знання письменника про дійсність, втілені в його творі у вигляді індивідуально-авторської картини світу [1: 24].

Концептосфера автора (ідіосфера) конструється з системи асоціативних та конотативних вузлових центрів, своєрідної множини точок, які, нагадуючи собою павутину, утворюють складну синтетично-аналітичну єдність. Зміст концептуального простору визначається культурним, науковим, загальнонаціональним досвідом автора, дискурсивними тенденціями, історичними умовами та світоглядно-філософськими орієнтирами тієї чи іншої епохи.

Художня картина світу формується в системі концептів, словесно-образно втілених у творі. Концепт у художньому тексті набуває естетичної трансформації, стає "художнім концептом" [2: 275]. Художній концепт функціонує як система, в структуру якої входять автор (індивідуально-авторський компонент), традиція (як хронологічний зріз, в якому творився текст), культура (поле знань про світ), читач (синхронне розуміння тексту, яке формується під впливом традицій сучасності та залежить від індивідуальної концептосфери інтерпретатора) та мовна система, звідки автор черпає ресурси для кодування тексту, а читач – розшифрування комунікативного коду. Концепт, включений в образну тканину твору, постає одночасно компонентом загальнонаціональної асоціативно-вербальної мережі.

Дихотомія життя та смерті, яка лежить в основі екзистенційної діалектики, здавна і постійно хвилювала людство. В кожну епоху концептуалізація образу смерті в літературі набувала своєрідної художньої трансформації, що призводило до зміщення асоціативних та конотативних центрів. Такий аксіологічний зсув спостерігається і в епоху романтизму, що стало наслідком переорієнтації в аксіологічній сфері проблеми співвідношення життя та смерті. На думку Є. Ю. Сапrikіної, в епоху романтизму макроконцепти життя та смерті, які зазвичай сприймалися і розумілися індивідом як поняття абсолютно різні, кардинально протилежні та несумісні, "можуть не лише заперечувати, а й доповнювати один одного, присвоюючи собі конотації свого антиподу" [3: 7-8].

Природа такої концептуальної єдності зумовлена одночасним взаємозапереченням та взаємоствердженням. Життя та смерть є складовою єдиного природного циклу, де вмирання вважається логічною і невід'ємною умовою продовження життя. Тому важливо наголосити, що в романтичній образності семантичне поле концепту смерті конструється не лише з синонімічних образів-асоціацій (небуття, загибель, невідворотність, кінець, тління, знищення, вбивство, утоплення), а й з антонімічних (народження, воскресіння, продовження, перехід, переродження, перевтілення). Смерть у романтизмі перестала осмислюватися як абсолютний кінець, відхід у ніщо, оскільки романтична свідомість апелювала до міфу та архетипу як першооснов людського буття, до фольклорно-міфологічної тематики та образності. Міфопоетичне розуміння світу базується на принципах синкретизму, нерозривного взаємозв'язку протилежностей (життя та смерті, реального й фантастичного, природного та надприродного), символізму, ірраціональності, фантастичності, циклічності та повторюваності: "Тіло" міфу власне й конструється, нарощується, коло за колом, з інваріантних, словесних і сміслових структур і те, що за законами індивідуальної художньої творчості може бути розцінене як бідність зображувально-виражальних засобів, для міфа, котрий артикулює мовою символів, насамперед, архетипи колективного несвідомого є єдино адекватним способом словесної "розмітки" світу" [4: 86-87].

Аналіз останніх досліджень. Міфопоетичну природу художніх текстів Т. Шевченка у сучасному літературознавстві простежувала О. Забужко ("Шевченків міф України"). Г. Грабович вважає, що "при розкритті міфологічного значення, котре існує на глибинному рівні, виявляється також індивідуальна

психологія поета"[5: 156]. І. Дзюба констатує, що у творчості поета міф функціонує як "одна з тривких підстав людської культури, форма існування тривких і позачасових цінностей" [6: 663]. На думку Т. Мейзерської, Т. Шевченко не творить міф, він знаходиться всередині міфу і діє через нього [7: 16].

Про мінорний характер Шевченкових поезій, в яких частково порушувались питання проблеми небуття, сенсу людського існування, зазначали Г. Грабович [5: 59], В. Дмитрук [8], проте семантизація образності, художньо втіленої через концепт смерті в науковому дискурсі залишається на сьогодні поза увагою. У Т. Шевченка як одного з найяскравіших представників романтичного світовідчуття в українській літературі онтологічна проблема смерті в ідейно-тематичному арсеналі посідала одне з ключових місць.

Мета статті полягає у з'ясуванні семантики образів, які є художньою реалізацією концепту смерті через паралелізм з архетипно-міфологічною образністю, народнописними мотивами та фольклорною символікою. Спробуємо визначити низку образних варіантів, які домінують в художній реалізації концепту смерті (див. рис. 1):



Рис. 1.

Виклад основного матеріалу. Однією з домінантних образних опозицій, яка варіює в образній системі автора, є протиставлення "кохання – смерть". Героїня балади "Причинна" через велику безнадію на повернення коханого з війни не бачить сенсу жити далі ("білим світом нудить" [9: 75]). Його смерть вона розцінює як власну, що схоже на так звану недугу-на-смерть [4: 127]. Екзистенційна криза штовхає героїню на смерть, яка здається їй звільненням від душевних страждань. Образ чарівного зілля, яке дала дівчині ворожка, асоціюється із ритуалом жертвопринесення. Воно є невід'ємним атрибутом цього ритуального дійства, "кривавою зброєю", через магичні властивості якої головна героїня опиняється на межі між життям та смертю, а згодом помирає. Авторська подача психофізіологічного межового стану героїні увиразнюється епітетом *напівсонна* (ні жива, ні мертва) та персоніфікованим образом мари. Смерть подається в фольклорно-міфологічному ключі – головна героїня помирає від чарівного зілля і лоскоту русалок: "Кругом дуба русалоньки / Мовчки дожидали; / Взяли її, сердешную, / Та й залоскотали" [9: 77]. Козак, який живим повертається з війни і знаходить свою кохану мертвою, не стримує власного болю і також закінчує життя самогубством: "За що ж вони розлучили / Мене із тобою?" / Зареготавсь, розігнався – / Та в дуб головою!" [9: 77]). Дієслово *зареготавсь* означає психологічний стан божевілья, в якому перебуває козак, коли побачив свою кохану мертвою. Самогубство козака – помста самому собі за її смерть: вбивши себе, герой долає смерть, яка розлучила його з коханою на цьому світі.

Семантичне поле концепту смерті в баладі "Причинна" розширюється та увиразнюється завдяки використанню автором народнопоетичної символіки – образів *третіх півнів, сичів, калини, явора*. Півень виступає часовим провісником межового стану доби – світанку, що символізує народження і є проявом всього світлого, нового, та ночі – часу дії темної бісівської сили, пори, сприятливої для демонічних ритуалів переродження, перевтілення, пробудження мертвих. Сич у народній поезії є передвісником біди, смерті, нещастя. Явір символізує безсмертя, сум та журбу. Калина є знаком фізіологічної та духовної зрілості дівчини, дівочої чистоти, символом жінки, сповненої життєдайної сили. Крім того, ця рослина є символом пролітої крові загиблих воїнів [10: 57]. Символічна семантика цих рослинних образів характеризує внутрішній стан героїв, підкреслює сакральність почуттів та жертвний характер їхньої смерті.

Інший асоціативний образ, із яким Т. Шевченко пов'язує концепт смерті, – сон: "А дівчина спить під дубом / При битій дорозі. / Знать, добре спить, що не чує, / Як кує зозуля, / Що не лічить, чи довго жить... / Знать, добре заснула" [9: 77-78]. У народних віруваннях сон семантично тотожний смерті, тому що під час сну душа здатна покидати тіло і в такий спосіб бачити майбутнє, спілкуватися з померлими, переміщуватися на великі відстані, володіти чарівними предметами і т. п. [11: 108]. Психофізіологічна природа сну, за народними переказами, характеризується тимчасовим відходом душі від тіла та

недовготривалим перебуванням у світі мертвих; сон закінчується тоді, коли душа повертається до тіла. Коли ж душа покидає тіло назавжди, настає "довготривалий сон" – смерть [10: 239] Образне ототожнення смерті зі сном зберігається також у християнських релігійних текстах. Наприклад, у пасхальному ексапостиларії говориться, що Христос "плоттю заснув", а не помер Ось тому померлий – це тільки сплячий (усопший) [12].

Композиційно близькою до попереднього твору є балада "Тополя", головна героїня якої через розлуку з коханим, що не повернувся з походу, сповнена думок про безсенсовість подальшого свого існування, оскільки смуток та меланхолія індивіда є його суб'єктивною реакцією на втрату коханої людини чи поняття, що її замінило [8]: "Без милого батько, мати – / Як чужії люди, / Без милого сонце світить – / Як ворог сміється, / Без милого скрізь могила..." [9: 116]. Мати бачить, як дочка "сохне, як квіточка", тому хоче віддати її заміж за багача. Шлюб із багачем-нелюбом для дівчини гірший за смерть: "Легше, мамо, в труні лежать, / Ніж його (старого багача – Л. С.) побачить" [9: 116]. Такий депресивний стан рівнозначний тимчасовій смерті і водночас є етапом духовного оновлення [8]. Дівчина жадає смерті як моменту визволення, як єдиного способу уникнути примусової зради: "Не хочу я панувати, / Не піду я, мамо! / Рушниками, що придбала, / Спусти мене в яму" [9: 116]. Міфо-ритуальне значення образу весільних рушників, які символізують подружню єдність та сімейне щастя, зміщується: в цьому контексті вони є засобом переправи у світ мертвих.

І. Франко у праці "Тополя Т. Шевченка" зазначав, що автор у своїй баладі "злучив у одно два осібні мотиви казочні: про те, як дівчина при допомозі чарів викликає неприсутнього милого, і про те, як дівчина перемінюється в тополину" [13: 78-79]. Прискорення смерті через ритуальні магичні дії подається автором в наступному епізоді балади, коли дівчина просить допомоги у ворожки: "Коли не жив чорнобривий, / Зроби, моя пташко! / Щоб додому не вернулась..." [9: 117]. Ворожка просить дівчину виконати "її волю", дає зілля, яке "все лихо загоїть" [9: 117] і виголошує цілу систему містичних вказівок і табу: піти до криниці, вмитися вдосвіта водою, бігти і не озиратися, випити тричі зілля, виглядати місяця [9: 118]. Всі ці магичні дії генетично пов'язані з віруваннями в силу природи, магію чисел, в священну дію різних предметів. Після їх виконання дівчина почала викликати дух милого і співати пісню, звертаючись до тополі, внаслідок чого й сама "На диво серед поля / Тополею стала" [9: 117]. Походження мотиву перетворення дівчини в тополину має народнопісенне підґрунтя (народна пісня "При березі, при морі..."). Таким чином, семантика концепту смерті у баладі Т. Шевченка увиразнюється через фольклорно-міфологічні образи та мотиви.

У баладі "Лілея" концепт смерті художньо реалізується в образах переродження / перевтілення. В основу балади ліг народнопісенний мотив про перетворення дівчини на рослину. Автор не просто художньо втілює народний мотив, він порушує паралельно іншу проблему – соціальної смерті та моральної бездушності, які є результатом постійного протистояння панства та громади. Незаконно народжена дівчина, перетворена згодом на лілею, була проклята матір'ю, людьми, які хотіли її вбити: "Остригли, накрили / Острижену ганчіркою. / Та ще й реготались. / Жиди навіть нечистіі / На мене плювали" [9: 375]. Смерть постає у творі невід'ємним компонентом природного циклу, умовою для чергового переродження: "А весною процвіла я / Цвітом при долині, / Цвітом білим, як сніг, білим!" [9: 375]. Образ білої лілеї, за народними переказами, символізує душі померлих; ці квіти проростали на могилах тих, хто був безневинно осуджений [14: 55]. Автор констатує, що дівчина померла зимою, а процвіла квіткою навесні, тому зима як пора завмирання всього живого в цьому контексті асоціативно зближується з образом смерті, а весна асоціюється з життям, початком нового циклу, відродженням.

У поезії "Думка" ("Вітре буйний, вітре буйний...") концепт смерті пов'язується з проблемою поєднання закоханих, вирішення якої досягається через скоєння самогубства. Лірична героїня чекає на свого коханого і запитує про нього в природних стихій вітру та моря, але водночас вона замовляє-прохає про власну смерть: "Коли милого втопило, / Розбий синє море; / Піду шукать миленького, / Втоплю своє горе, / Втоплю свою недоленьку, / Русалкою стану" [9: 81]. Самогубство постає для ліричної героїні єдиним способом визволення від страждань, недоли, горя та можливостю бути разом зі своїм обранцем: "Коли ж згинув чорнобривий, / То й я погибаю. / Тоді носи мою душу / Туди, де мій милий, / Червоною калиною / Постав на могилі" [9: 81]. У цих рядках прочитується фольклорно-міфологічний мотив про переселення душ. Т. Шевченко асоціює смерть із переродженням, переходом душі в іншу матеріальну субстанцію: дівчина просить повітряну стихію перенести її душу в "тіло" калини, яка росте на могилі юнака. Віра в переселення душ досить поширена в різних культурах. Наприклад, Е. Тайлор констатує, що душі померлих здатні переселятися в дерева і навіть дрібні рослини [15: 238-239]. Отже, в цьому контексті смерть постає необхідною умовою, невід'ємною ланкою процесу переродження (перевтілення), мета якого полягає в єднанні закоханих.

Самогубство як втеча-звільнення від життя, проблем, безвиході, свідчення психологічної та фізичної втоми прочитується в поемі "Катерина": "Серед ставу / Мовчки опинилась. / "Прийми, Боже, мою душу, / А ти – моє тіло!" / Шубовств в воду!..". Якщо у вищеаналізованих творах кохання має еротичний жертвний характер (закохані намагаються поєднатися в любові через смерть), то в цьому випадку спостерігаємо його танатичний (згубний) вияв. Самознищення здійснюється з метою втечі від згубного

почуття для отримання спокою та вічного спочинку. Деструктивні мотиви градаційно нарастають у долі головної героїні: 1) кохання до москаля як порушення суспільно-прийнятної поведінки; 2) народження дитини поза шлюбом; 3) суспільний осуд жінки-покритки; 4) зречення батьків і вигнання дівчини з дому – соціальне сирітство; 4) відторгнення покритки москалем і приречення на сирітство дитини; 6) самогубство. Кожен із перерахованих моментів у композиції поеми містить елементи соціальної смерті героїні, поступово наближаючи її до самогубства.

Семантично-асоціативне поле концепту смерті в творчості Т. Шевченка включає в себе також образи вбивства. Вбивство є ключовою дією в баладі "Утоплена". Композиційно твір розпочинається заспівом, в якому автор протиставляє двох персонажів – матір, яка "по тім боці / Рве на собі коси?.." та дочку, що "по сім боці / Чеше косу..." [9: 203]. Інтрига заспіву поступово змінюється зав'язкою, де автор описує роки молодості матері і її красу: "за нею / Козаки ходили, / Поки вдова без сорома / Дочку породила" [9: 203-204]. Проте роки йшли, мати старіла, а незаконно народжена дочка дорослішала і ставала щораз кращою. Автор наче намагається продемонструвати швидкоплинність людського буття, невідворотність фізіологічних змін та смерті. Мати усвідомлює конечність свого існування, тому через задрощі вбачає в дівчині суперницю і йде до ворожки за отрутою, поїть нею дочку, та марно. Згодом вона пропонує Ганні піти до озера скупатися, де за ними спостерігає молодий рибалка. Мати в гніві проклинає Ганну: "Од злості німіє; / То жовтіє, то синіє; / Розхристана, боса, / З роту піна; мов скажена, / Рве на собі коси" [9: 206], врешті кидає її в воду, щоб утопити. Поведінка матері свідчить про її внутрішню фрустрацію, жінка померла як матір, вона жадає смерті для дочки, яка є часткою її власної плоті. Жінка умовно переживає кілька смертей – свого материнського Я, смерть дитини як частки себе і власну фізіологічну смерть. Навіть у власній смерті не знаходить вона спочинку через скоєний нею гріх убивства; її душа, сповнена бісівської сили, скитається по березі озера, мов примара. Дівчина ж перетворюється на русалку і разом із молодим рибалкою, який гине заради єднання з коханою, йде жити під воду. Образ русалки в фольклорно-міфологічній семантиці наділений архетипним значенням згубного, спустошливого, руйнівного характеру. Міфологічного сенсу в цьому творі набуває також момент занурення в воду (купання, утоплення). Х. Керлот зауважує, що "занурення у воду означає повернення у неупорядкований стан, що, з одного боку, осмислюється як смерть і знищення, а з іншого боку, як відродження, оскільки вода скріплює життєву силу" [16: 116].

Тема кохання та смерті сироти порушується у поезії "У неділю не гуляла". Т. Шевченко не просто зображує смерть хворого чумака в дорозі, на якого вдома чекає кохана, він акцентує сирітство героя, про якого ніхто не згадає, до якого ніхто не прийде на могилу: "Як лист за водою, / Пішов козак з сього світа, / Все забрав з собою" [9: 282]. Така смерть обділена пам'яттю, лише хрест, на якому пов'язана хустка, вказуватиме перехожим на чийсь могилу. Дівчина глибоко переживає втрату коханого і віднаходить порятунком у чернецтві. Її вчинок також вказує на перевагу танатичних мотивів – зречення від світу, самотність, обмеження у життєвих потребах, система табу.

Образ сироти автор семантично пов'язує з долею та частково зі смертю. У поезії "Думка" ("Тяжко-важко в світі жити...") автор характеризує сирітство як щось гірше від смерті, або рівноцінне їй, оскільки втрата найближчих людей розцінюється як власна смерть. Т. Шевченко подає опозиційну характеристику багача та сироти: "Багатого губатого / Дівчина шанує, / Надо мною, сиротою, / Сміється, кепкує" [9: 83]. Сирота приречений на неволю і вбачає у смерті єдиний шлях отримати свободу. Сенс життя втрачено, якщо нема долі, про що каже ліричний герой у поезії "Думка" ("Нащо мені чорні брови..."): "Серце в'яне, нудить світом, / Як пташка без волі. / Нашо ж мені краса моя, / Коли нема долі? / Тяжко мені сиротою / На сім світі жити" [9: 84].

У поезії "За байраком байрак..." автор порушує теми пам'яті, історії, пошани до героїв, місць їх вічного спочинку та проблему братовбивства. Козак, який щонаочі встає з могили, йде в степ співаючи: "Наносили землі / Та й додому пішли, / І ніхто не згадає" [17: 13]. Душі неупокоєних та непохованих належним чином козаків (невиконання ритуального поховального обряду) не приймає у своє народжувально-поглинаюче лоно земля (йдеться про два протилежні аспекти матері-землі – життєдайний та смертоносний) [10: 265]. Небіжчиків земля може не приймати через важко скоєні гріхи, про що автор і говорить: "Свою кров розлили / І зарізали брата. / Крові брата впились / І отут полягли / У могилі заклятій" [17: 13]. Вбивство вважається тяжким гріхом, оскільки порушується основна з Божих заповідей "Не вбий", тому душі померлих не можуть знайти спочинку і скитаються в безлюдному степу. Козак оживає вночі, в пору дії темної бісівської сили; лише коли треті півні проспівали, "Провалився козак, / Стрепенувся байрак, / А могила застогнала" [17: 14].

Проблему зради як вияв соціально-моральної гибелі автор розкриває в поезії "Не кидай матері!.." з циклу "У казематі". Дівчина, яка покинула матір і рідний будинок, промінявши їх на царські палати, розкошує і не визнає своєї зради: "Куда полинула, де ділась? / До кого ти перелетіла? / В чужій землі, в чужій сем'ї / Кого ти радуєш?" [17: 15]. Автор показує соціальну загибель героїні через зраду, порушення національних, громадських, моральних, сімейних, етичних табу. У поезії прочитується важливий міфологічний закон світобудови – єдність людини з тим, що її оточує. Як тільки індивід помирає –

помирає все, з чим він був пов'язаний: помирає матір, сумує гай, не співає пташка, завалюється криниця, усихає верба, стежка терном заростає – все це зазнає краху в момент смерті героїні.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, концепт смерті у ліричних творах Тараса Шевченка представлено через систему асоціативно пов'язаних образів – вбивство, самогубство, жертва, могила, гроб, хрест, загибель, втрата, хвороба, недоля, сирота. Не менш важливими для художньої реалізації цього концепту є образи, які зазвичай протиставляються смерті, або ж із нею прямо не пов'язуються – переродження, сон, перевтілення, перехід, перетворення, вічна радість, спочинок, звільнення, єднання з коханим. Такий синонімічно-антонімічний "образний набір" асоціативного поля означеного концепту пояснюється романтичним світовідчуттям та осмисленням дійсності через міфо-архетипну, фольклорну та народнопоетичну символіку, згідно з якою смерть розцінюється не просто як кінцева точка, а як початкова фаза буття, невід'ємна складова подальшого чергового народження, один із компонентів природного циклу. Виявлення асоціативних образно-сміслових варіантів втілення концепту смерті через міфопоетичну модель світу підтверджує багатогранність ідіосфери автора, збагачену через національний та світовий культурний досвід.

У цій статті лише частково з'ясовано семантику образів, які відображають художню реалізацію макроконцепту смерті в ліриці Т. Шевченка. Оскільки концептосфера поета на сьогодні лишається малодослідженою, то подальше вивчення означеної проблеми через призму когнітології може більш детально з'ясуватися на стильовому, інтертекстуальному та композиційному рівнях.

СПИСОК ВКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : [учебник, практикум] / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – [3-е изд., испр.]. – М. : Флинта, Наука, 2005. – 496 с.
2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеев // Русская словесность : от теории словесности к структуре текста : антология. – Москва, 1997. – С. 267–279.
3. Сапрыкина Е. Ю. Введение. У границы "безвестного края" / Е. Ю. Сапрыкина // Жизнь и смерть в литературе романтизма : Оппозиция или единство? / [отв. ред. Н. А. Вишневецкая, Е. Ю. Сапрыкина] ; Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького РАН. – Москва. – 2010. – С. 7–18.
4. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К. : "Абрис", 2007. – 144 с.
5. Грабович Г. Шевченко як міфотворець / Григорій Грабович. – К. : Радянський письменник. – 212 с.
6. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Іван Дзюба. – [вид. 2]. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 718 с.
7. Мейзерська Т. С. Т. Шевченко між міфом та історією / Т. Мейзерська // ХХХ наукова Шевченківська конференція, (27 – 30 квітня 1993 р.) : [тези і матеріали]. – Донецьк, 1993. – 16 с.
8. Дмитрук В. Меланхолійні інтенції у ліриці Т. Шевченка [Електронний ресурс] / В. Дмитрук // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37411> 2010.
9. Шевченко Т. Зібрання творів : [у 6 т.] / Тарас Шевченко ; [перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського]. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – 784 с.
10. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : [іст.-реліг-моногр.] / митрополит Іларіон. – [видання друге]. – К. : АТ "Обереги", 1994. – 424 с.
11. Темченко А. Категорії часу в народній медицині українців / Андрій Темченко // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 1, 2. – С. 106–111.
12. Триодъ цвітна [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://azbyka.ru/bogoslužhenie/triod_tsvetnaya/index.shtml.
13. Франко І. Зібрання творів : [у 50 т.] / Іван Франко – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 28. – С. 78–79.
14. Мифы народов мира // Энциклопедия : [в 2-х томах]. – М. : Директ-медиа, 1992. – Т. 2. – 55 с.
15. Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор ; [пер. с англ. Д. Л. Коропчевского]. – М. : Политиздат, 1989. – 574 с.
16. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х. Э. Керлот. – М. : "REFL-book", 1994. – 608 с.
17. Шевченко Т. Зібрання творів : [у 6 т.] / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – 784 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Babenko L. G. Lingvisticheskiy analiz khudozhestvennogo teksta [The Linguistic Analysis of the fiction Text] : [uchebnik, praktikum] // L. G. Babenko, Yu. V. Kazarin. – [3-e izd., ispr.]. – M. : Flinta, Nauka, 2005. – 496 s.
2. Askol'dov-Alekseev S. A. Kontsept i slovo [Concept and Word] / S. A. Askol'dov-Alekseev // Russkaya slovesnost' : ot teorii slovesnosti k strukture teksta : antologiya [Russian Philology : from the Theory of the Russian Philology to the Text Structure : Anthology] . – Moskva, 1997. – S. 267–279.
3. Saprykina E. Yu. Vvedenie. U granitsy "bezvestnogo kraya" [Introduction. At the Boundary of the "Unknown Land" / E. Yu. Saprykina // Zhyzn' i smert' v literature romantizma : Opozitsyya ili edinstvo? [Life and Death in the Literature of Romanticism : Opposition or Unity?]] / [otv. red. N. A. Vishnevskaya, E. Yu. Saprykina] ; In-t mirovoy literatury im. A. M. Gor'kogo RAN. – Moskva, 2010. – S. 7–8.
4. Zabuzhko O. Shevchenkiv mif Ukrayiny. Sproba filosofsk'ogo analizu [Shevchenko's Myth. Attempt of Philosophical Analysis] / Oksana Zabuzhko. – K. : "Abriss", 2007. – 144 s.

5. Grabovych G. Shevchenko yak mifotvorets' [Shevchenko as a Myth Creator] / Grygoriy Grabovych. – K. : Radyans'kyu pys'mennyk. – 212 s.
6. Dzyuba I. Taras Shevchenko. Zhyttya i tvorchist' [Taras Shevchenko. Life and Creative Work] / Ivan Dzyuba. – [vyd. 2]. – K. : Vyd. dim "Kyevo-Mogylyans'ka akademiya", 2008. – 718 s.
7. Meyzers'ka T. S. T. Shevchenko mizh mifom ta istorieyu [T. Shevchenko between the Myth and History] / T. Meyzers'ka // XXX naukova Shevchenkivs'ka konferentsiya, 27 – 30 kvitnya 1993 r. [The XXX Scientific Shevchenko Conference, (27-30 April 1993)] : [tezy i materialy]. – Donets'k, 1993. – 16 s.
8. Dmytruk V. Melankholiyni intentsiyi u lirytsi T. Shevchenka [Melancholic Intentions in the Poetry by T. Shevchenko] [Elektronnyy resurs] / V. Dmytruk // Volyn'-Zhytomyrshchyna. Istoryko-filologichnyy zbirnyk z regional'nykh problem [Volyn'-Zhytomyrshchyna. The Historical Philological Journal]. – Rezhym dostupu : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37411> 2010.
9. Shevchenko T. Zibrannya tvoriv : [Collection of Works] : [u 6 t.] / Taras Shevchenko ; [pered. slovo I. M. Dzyuby, M. G. Zhulyn's'kogo]. – K. : Naukova dumka, 2003. – T. 1: Poeziya 1837–1847. – 784 s.
10. Ilarion, mytropolyt. Dokhrystyyans'ki viruvannya ukraiyins'kogo narodu [Pre-Orthodox Beliefs of Ukrainians] : [ist.-relig.-monogr.] / mytropolyt Ilarion. – [vydannya druge]. – K. : AT "Obereg", 1994. – 424 s.
11. Temchenko A. Kategoriyi chasu v narodniy medytsyni ukraiyntiv [Categories of Time in the Folk Ukrainian Medicine] / Andriy Temchenko // Narodna tvorchist' ta etnografiya [Folk Creative Work and Ethnography]. – 2003. – № 1, 2. – S. 106–111.
12. Triod' tsvitna [Colourful Triode] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://azbyka.ru/bogosluzhenie/triod_tsvetnaya/index.shtml.
13. Franko I. Zibrannya tvoriv [Collection of Works] : [u 50 t.] / Ivan Franko – K. : Naukova dumka, 1980. – T. 28. – S. 78–79.
14. Mify narodov mira [Myths of World's Folks] / Entsyklopediya [Encyclopedia] : [v 2-kh tomakh]. – M. : Direkt-mediya, 1992. – T. 2. – 55 s.
15. Taylor E. B. Pervobytnaya kul'tura [Primeval Culture] / E. B. Taylor ; [per. s angl. D. L. Koropchevskogo]. – M. : Politizdat, 1989. – 574 s.
16. Kerlot Kh. E. Slovar' simbolov [Dictionary of Symbols] / Kh. E. Kerlot. – M. : "REFL-book", 1994. – 608 s.
17. Shevchenko T. Zibrannya tvoriv [Collection of Works] : [u 6 t.] / Taras Shevchenko. – K. : Nauk. dumka, 2003. – T. 2 : Poeziya 1847–1861. – 784 s.

Матеріал надійшов до редакції 14.08. 2014 р.

Суворова Л. К. Художественное воплощение концепта смерти в лирических произведениях Тараса Шевченка.

В статье выясняется семантика образов, которые являются художественной реализацией концепта смерти в лирических произведениях Т. Шевченка. Ассоциативно связанные и противоположные образы, которые составляют семантическое поле определенного концепта, становятся выразительнее благодаря параллелям с архетипно-мифологической образностью, народнопесенными мотивами и фольклорной символикой. Сделан вывод, что выявление ассоциативных образно-смысловых вариантов олицетворения концепта смерти через мифопоэтическую модель мира подтверждает многогранность идиосферы автора, обогащенную через национальный и мировой культурный опыт.

Ключевые слова: *концептосфера, мифологизм, ассоциативная образность, символ.*

Suvorova L. K. The Artistic Expression of the Death Concept in the Lyric Poetry by Taras Shevchenko.

Semantics of characters that are the artistic realization of the death concept in the poems by Taras Shevchenko turns out in the article. As the artistic concept functions in the text as a structure, then the determinative system of values of the death concept requires bringing in the individually-authorial component, tradition, cultures as the field of knowledge about the world and languages. From this an author gives the resources for the text code and a reader decodes the communicative code. The mythological and poetic basis of the artistic texts by T. Shevchenko is traced on the basis of works by O. Zabuzhko, G. Grabovych, I. Dziuba, T. Meizerska, I. Franko. Ethnographic researches by Metropolitan Ilarion, Kh. Kerlot, E. Taylor and A. Temchenko were used during the interpretation of the poems. The death concept in poems by Taras Shevchenko is presented as the system of the associative constrained characters. They are a murder, a suicide, a victim, a grave, a coffin, a cross, the death, the loss, the illness, the bad fate, an orphan. The artistic realization of this concept is incarnated in the characters of the synonymous character. The characters that are contrasted to the death or do not contact with it are the regeneration, the dream, the reincarnation, the transition, the transformation, the eternal gladness, the rest, the liberation, the unity with a darling person. The opposite characters are constrained associatively. They form the semantic field of the marked concept. Also they are done distinctly with the parallels with the archaic and mythological vividness, folk song reasons and folklore symbolics. According to that the death is not interpreted as the eventual point, but as the initial phase of the existence, the inalienable constituent of further birth, one of the components of the natural cycle.

Key words: *conceptosphere, mythologism, associative imagery, symbol.*